

ЗМІСТ

Передмова. Як народилася ця книга і про що вона.....	7
Розділ 1 Що таке національна культура і «з чим її їдять».....	12
Розділ 2 Що таке цінності: звідки беруться, як працюють і змінюються.....	59
Розділ 3 Колективізм із «дрібкою» індивідуалізму: особливості «культури на фронті»	99
Розділ 4 «Свої» і «чужі»: суспільство недовіри всіх до всіх	150
Розділ 5 Українці та інститути: відносини травми й підозри.....	183
Розділ 6 Чи корупція в Україні така невідмінна, як про неї говорять?	219
Розділ 7 Домовленості, правила та зміни: виконувати не можна ухилятися.....	248
Розділ 8 Як припинити «сратися» і почати дискутувати.....	304
Розділ 9 Українці і росіяни: чому нас помилково вважають «братніми народами»	351
Бібліографія.....	391
Замість післямови	396

ПЕРЕДМОВА

ЯК НАРОДИЛАСЯ ЦЯ КНИГА І ПРО ЩО ВОНА

Ідея написати цю книгу виникла неочікувано й не у мене. Але, озираячись назад, я розумію, що на шлях до її створення я мимоволі ступила ще 10 років тому, коли почала фахово працювати з кроскультурною взаємодією в консалтингу й викладанні. Однак Юлія Орлова, очільниця видавництва «Віват», завдяки якому ви маєте цю книгу, дала можливість накопиченому матеріалу «вийти в люди» в популярному форматі.

Про що ж ця книга, і хіба ми «не розуміємо» себе самі аж так, що потрібне фахове видання? «Як зрозуміти українців» — популярний експлейнер. Тобто книга — «пояснювальна бригада», якщо використати мем із Facebook. А що ж вона пояснює, спитаєте ви? І чи не нахабно з боку авторки намагатися «пояснити» українців — українцям? Відповідь почну з двох життєвих прикладів і далі коротко окреслю структуру книги.

За 10+ років кроскультурного консалтингу й викладання в чотирьох бізнес-школах в Україні, Франції та Естонії буквально на кожному другому заході на моє запитання «Що робить

українців — українцями?» лунала відповідь: «Свобода і корупція». До того ж «свобода» — у сенсі «вседозволеність без відповідальності», а з корупцією і так усе зрозуміло. Я усвідомлюю, що декілька тисяч людей, яких я за цей час консультувала й навчала, не є репрезентативною вибіркою. Однак сприйняття «суцільної корупції», «країни, де пороблено», «срачів як форми демократії», «бульбашок, неспроможних домовлятися», «не з нашим менталітетом [провадити реформи]» зчитувалося із соціологічних досліджень, публічних дискусій у соцмережах і навіть матеріалів у ЗМІ. Само собою, що так мислять не 100 % українців, однак дані досліджень, публічні дискусії у фахових спільнотах і на заходах, а також мій досвід свідчили, що прибічників таких поглядів достатньо багато і саме таке ставлення скеровує людську поведінку.

Після повномасштабного вторгнення в лютому 2022 року виник потужний запит на публічні роз'яснення російського національного менталітету, щоб бодай спробувати осягнути його мотивації та зрозуміти, як трактувати слова й поведінку істеблшменту, лідерів думок із російських Telegram-каналів і загалом тамтешнього населення. І я, на той момент перебуваючи в стані дезорієнтації та відчуття власної фахової непотрібності, пригадала, чим можу з тим допомогти. Адже саме кроскультурні студії прицільно вивчають національний менталітет: його ключові прояви, підґрунтя для притаманної людам із різних країн поведінки, цінності національної культури, особливості роботи державних і суспільних інститутів. І я почала писати довгочити у Facebook із «розкладанням по полицях» російського менталітету за ключовими системами аналізу національних культур, з ілюстраціями. Це допомагало мені «тримати дах» і відчувати бодай якусь фахову користь. За

формальною логікою ці мої дописи не мали жодних шансів зібрати аудиторію, бо їхній розмір, тема та стиль аргументації були незвичними для моїх підписників і фахової спільноти загалом. Кроскультурні студії як сфера практики і науки в Україні геть не розвинені, тож фахівців-практиків у цій сфері в Україні обмаль, а готових публічно роз'яснювати цю маловідому царину науки — ще менше. Але, на диво, мої «опуси» читали, шерили і просили перекладати англійською, що я і робила.

Згодом матеріалів накопичилося достатньо для тематичного блогу на Substack, а періодично викладати у Facebook черговий матеріал на кроскультурну тему стало звичкою. Зворотним відліком до написання цієї книги стала серія з трьох лонгвідів про срачі як «національний спорт» українців, що стала найвіральнішим контентом за всю мою історію користування Facebook. Потім додалися довгочити про суспільні та державні інститути, реформи, правила, домовленості, верховенство права, цінності, суспільні норми і корупцію — теми, що з початку війни активно обговорюються, оскільки охоплюють «больові точки» і «зони розвитку» нашої країни.

Тоді ж, на початку 2023 року, Юлія Орлова спитала мене, чи не хотіла б я написати книгу про срачі. З Юлією я познайомилася у Києво-Могилянській Бізнес Школі і мала чимало книг від Vivat в домашній бібліотеці. Її запитання спочатку викликало в мене гострий «синдром самозванця» (де я і де книга для широкої аудиторії?), і я на декілька місяців «пішла думати». Я свого часу була палкою поціновувачкою творів Артура Конан Дойла про Шерлока Голмса і прочитала не лишень усі авторські твори, а й твори про Голмса інших авторів. І з біографії Конан Дойла я пам'ятала, що він прагнув бути істориком і написав низку ґрунтовних та якісних праць, однак запам'ятався

світу відомим детективом і його напарником Ватсоном. Думка про те, щоб запам'ятатися широкому загалу срачами, мене не тішила, однак ідея написати книгу й довіра видавництва рівня Vivat спонукали серйозно замислитися: а раптом?..

І ось ви тримаєте в руках цю книгу. Вона не претендує на статус «відповіді на всі запитання» чи «панацеї» від усіх проблем. Це погляд на нас, українців, і нашу національну культуру (не ту, що творче надбання, а ту, що менталітет) через призму кроскультурної науки. Її варто читати не замість, а на додачу до книг із нашої історії, антропології, літератури. Це те, про що я можу впевнено й фахово говорити, оскільки аналіз національних культур — мій фах у науці і практиці. Я усвідомлюю, що класична наукова праця наразі не знайде собі широку аудиторію в Україні — через складну мову та пласт досліджень, які потрібно вивчати, щоб зрозуміти написане.

Тож ця книга — популярний експлейнер (пояснювальник), простою мовою, але з науковим підґрунтям. Якщо хочеться просто відпочити за читанням науково-популярного тексту — до вашої уваги її розділи. Там є і приклади, і дані досліджень, й ілюстрації. До того ж розділи можна читати як послідовно, так і користуючись їхнім змістом для пошуку відповідей на власні запитання, а отже, починаючи з будь-якого місця. Якщо зацікавить, як я дійшла наведених у книзі висновків, то наприкінці кожного розділу є перелік джерел зі зносками. У книжці понад 100 джерел, дібраних таким чином, щоб читачі могли знайти їх через онлайн-пошук і читати в безоплатному доступі, хоча насправді першопочатків у цієї книги кількасот. Тому серед них немає книжок і статей із закритих баз. Тобто наведений у книзі перелік джерел — не вичерпний, а зручний для читачів, зацікавлених у доступі до них.

Я вам щиро вдячна, що зацікавилися книгою, і сподіваюся, що зможете прочитати її до кінця й отримати від неї користь. Я писала виважено й обґрунтовано, без наміру «критикувати» чи «повчати». Це — погляд на мене, зокрема крізь призму науки, що дає змогу зазирнути всередину нашого менталітету й зрозуміти (не критикуючи й не піддаючи осуду), чому ми так діємо, як діємо і як можемо рухатися туди, куди спільно прагнемо.